

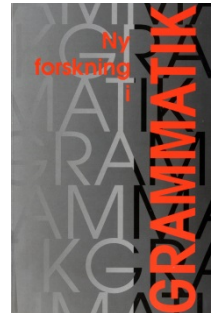
Ny Forskning i Grammatik

Titel: Transitivity i italiensk - om grænsen mellem valens og konstruktion

Forfatter: Lars Heltoft & Erling Strudsholm

Kilde: Ny Forskning i Grammatik 17, 2010, s. 23-46

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nfg/issue/archive>

© Forfatterne og Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet, 2010

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Ny Forskning i Grammatik (1993-2012) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Transitivitet i italiensk – om grænsen mellem valens og konstruktion

Lars Heltoft & Erling Strudsholm

1. Problemstillingen¹

Grundlæggende er der to måder at beskrive sætningssyntagmer på, nemlig ud fra prædikatets valens og ud fra generelle principper for opbygning af syntaktiske konstruktioner.

Ved valensbeskrivelsen tager man udgangspunkt i prædikatets stamme og dermed dets semantik, og derudfra beskriver man hvilke karakteristiske ledtyper stammen kan kombineres med, eller semantisk anskuet: hvilke størrelser der kan udfylde dens begreb, heraf det tyske *Ergänzung* og den hertil svarende omdefinition af engelsk *complement*. Denne strategi trænger sig på i tilfælde hvor der synes at være en tæt relation mellem stammens betydning og den mulige kombinatorik. Et sådant tilfælde er en lille gruppe verbalstammer der styrer et argument i ablativ på latin, bl.a. *UTOR* 'bruger', *FRUOR* 'nyder gavn af', *FUNGOR* 'bruger', *POTIOR* 'får kraft fra, kontrollerer' og *VESCOR* 'spiser, ernærer mig'. De betyder alle sammen 'drage nytte af noget' og styrer obligatorisk ablativ i varianten instrumentalis. I andre tilfælde er der ingen klar semantisk relation, fx i nyere tysk hvor man ikke (længere) kan karakterisere verber der styrer et argument i genitiv, som en klasse hvis kasus kan forklares semantisk (fx: *sich erinnern*, *gedenken*), men syntagmet er igen meget specifikt for få verber.

Valensbeskrivelse er aldrig tilstrækkelig, og der gælder altid andre principper også, her kaldet konstruktionsprincipper. I den rene kon-

---

1. Vi takker Michael Herslund og en anonym bedømmer for præcise og meget konstruktive kommentarer.

struktionsbeskrivelse formuleres reglerne for syntagmerne som afhængigheder mellem syntaktiske og/eller morfologiske kategorier alene, uafhængigt af information om stammernes semantiske indhold. Dansk danner fx sætninger gennem neksus: Der skal altid vælges to størrelser af to bestemte kategorier, en finit verbalform og et led der udfylder en bestemt position i sætningen, nemlig subjektets position.

I en funktionel grammatik har sådanne rene konstruktioner altid en indholdsside. Katataktisk sætningsdannelse koder bl.a. kategorial udsagnsstruktur: subjektet betegner en referent der ligger til grund, og det syntaktiske prædikat (verbalhelheden) udtrykker det rema der udsiges om subjektsreferenten, se Hansen og Heltoft 2010, XI § 5 og XIX § 7; endvidere Herslund 1992.

Både valensperspektivet og konstruktionsperspektivet er nødvendige i en grammatik, men det giver ikke sig selv hvorledes grænsen drages mellem de to perspektiver. Det er emnet for denne artikel, der handler om grænsen mellem kompositionel syntaks og leksikalsk baseret syntaks – med italiensk som eksempel. Problemet er så meget desto mere interessant som den er organiseret leksikalsk og semantisk på en anden måde i end i dansk.

Som eksempel tæller verbet *pensare* ‘tænke, tænke på, udtænke’ (Boysen og Strudsholm 1996: 459), der både er transitivt (*vt*) og intransitivt (*vi*). *Pensare* beskrives således:

- (1) **pensare**   I *vt* 1. tænke, tænke på; **ho altro da pensare** jeg har andet at tænke på; **cosa stai pensando?** hvad tænker du på? 2. udtænke, finde på; **ne pensa sempre una nuova** han finder altid på noget nyt [...]
                   II *vi* [...] tænke; **penso sempre a voi** jeg tænker altid på jer; [...] 2. overveje, tænke sig om; **è bene pensare prima di agire** det er klogt at tænke sig om, før man handler [...]

Verbalstammen er neutral over for skellet mellem afficeret og efficeret objekt, her karakteriseret ved de semantiske roller Affektum² som i

---

2. Vi foretrækker Affektum for Patient, jf. 4.

pensare le difficoltà di questa ricerca ‘tænke på vanskelighederne i denne forskningsopgave’ og *Effektum* i *pensare una nuova politica* ‘udtænke en ny politik’, *pensare uno scherzo* ‘finde på en spøg’.

Den danske verbalstamme *tænk-* er derimod ikke transitiv, men kan kun få objektsargument gennem præfigering: *ud-tænke* eller gennem konstruktion med præposition (*tænke på, tænke over*).

Det i denne sammenhæng afgørende træk er at stammen er neutral over for forskellen mellem transitiv og intransitiv funktion. Der er intet udtrykstræk der viser forskellen, hverken i orddannelse eller for så vidt bøjning, og denne situation er ikke unik, men er et eksempel på en typestruktur i italiensk.

Problemstillingen er teoretisk interessant for en diskussion af grænsefladen mellem leksikalsk baseret syntaks og konstruktionssyntaks. Vi har ingen muligheder for i denne sammenhæng at føre en bredere diskussion om valens, men den valensgrammatiske tilgang til problemet kan passende repræsenteres ved en af de vigtigste, nemlig Michael Herslund og Finn Sørensens (1994). I Herslund (1996) benævnes disse forhold som syntaktiske alternationer mellem valensskemaer. Valensskemaerne benyttes synonymt med begrebet konstruktion, idet der tales om alternation mellem en kanonisk konstruktion og en afledt konstruktion, fx i (2a) over for (2b), fra Herslund 1996:51:

- (2a) Hans smurte margarine på brødet
- (2b) Hans smurte brødet med margarine

Her består alternationen mellem en transitiv konstruktion og en såkaldt applikativ konstruktion, men også alternation mellem intransitiv og transitiv konstruktion er et valensanliggende.

Under en bestemt betingelse kan det give god mening – foreslår vi – at beskrive sådanne alternationer ved at tage udgangspunkt i den syntaktiske alternation og ikke i verbalstammen. Alternationerne er ikke blot alternerende syntaktiske udtryk, men alternerende tegnsæt, og vi vil præcis pege på dem hvor man kan hævde at der foreligger en paradigmatisk relation mellem to konstruktionsmuligheder – uden at forskellen

er markeret i verbalstammens udtryk. Og vi vil gå et skridt videre og argumentere for at sådanne alternationer opfattes som konstruktionsparadigmer, altså en lukket klasse af konstruktionsmodsatninger med hver sin betydning. De relevante verbalstammer markeres simpelthen for den paradigmatiske opposition og skal naturligvis passe semantisk ind i konstruktionsparadigmet. Men de markeres ikke eksplicit i leksikon for de fulde syntagmatiske rammer³.

Hvis et prædikats stamme har to alternerende syntaktiske mønstre og disse er **organiseret i et paradigme**, så foreligger der efter vores opfattelse ikke valens, men kompatibilitet mellem prædikat og paradigme. Konstruktionslæren handler på sin side også om hvad verbalstammer kan kombineres med, men den er anderledes end valensen ved at konstruktionsparadigmer per definition handler om hvad verbalstammer er kompatible med, altså hvilke paradigmer de **kan** kombineres med.

1.1 Kausativkonstruktion og nominativkonstruktion

For at klargøre de strukturelle forhold i italiensk indfører vi det klassiske typologiske skel mellem ergativsprog og nominativsprog (fx Lyons 1968, Comrie 1978, Halliday 1985, Dixon 1992) og tolker distinktionen om fra morfologisk typologi til konstruktionstypologi. Morfologiske ergativsprog er sprog der morfologisk og dermed også semantisk identificerer det intransitive subjektsargument (A¹) med transitivens objektsargument (ligeledes A¹); det transitive subjekt står i en markeret kasus ergativ, mens de to andre led behandles morfologisk ens og står i nominativ (oftest kaldet 'absolutiv'). Morfologiske nominativsprog derimod identificerer subjekterne så de står i nominativ, mens transitivens objekt står i en markeret, oblik kasus ('akkusativ').

Morfologisk set har italiensk kun nominativ i pronominalbøjningen, men i indholdssyntaksen findes der konstruktionsmodsatninger der identificerer semantiske roller efter et lignende mønster som i den morfologiske typologi.

---

3. En begrundelse herfor er beskrivelsesøkonomisk: Store informationsmængder flytter ud af leksikon og ind i en semantisk syntaks (indholdssyntaksen, jf. Engberg-Pedersen m.fl. 1996, samme 2005). En anden er at synspunktet passer ind i en teori om paradigmatiske organisation af konstruktionssyntaksen, Hansen og Heltoft (2010) og Nørgård-Sørensen, Heltoft og Schøsler (under udgivelse).

Vi vil nu føre analogien til de morfologiske systemer et skridt videre og tale om konstruktionsmulighederne for verber som *pensare*. I morfologien er et paradigme et sæt af alternerende fleksiver der angiver betydningsmodsvætninger inden for samme betydningsramme; stammen eller roden er den syntagmatiske kontekst eller **domænet** for fleksivparadigmet⁴. Fx kalder latinske substantivstammer på konsonantudlyd, fx: *PED-*, *HONOR-* og *REG-*, på et bestemt paradigme for kasus og numerus.

På lignende måde vil vi tale om konstruktionsparadigmer når en verbalstamme er kontekst for et valg mellem alternerende konstruktioner der angiver betydningsvalg inden for samme betydningsramme. Og vi vil sige at disse konstruktionsparadigmer består af grammatiske modsætninger mellem syntagmatiske komplekse strukturer. Forholdet er som nævnt kun grammatikaliseret som konstruktionsparadigme når der er stammeindifferens, og de syntagmatiske relationer får status som de eneste udtryksmodsvætninger.

Konstruktionsperspektivet gør ikke verbalstammen uinteressant som en del af beskrivelsen, men pointen er at flytte så meget som muligt af konstruktionslæren ud af leksikonet og over i den grammatiske paradigmatik. Herved bliver ligheden mellem den traditionelle morfologi og konstruktioners paradigmatik tydeligere. Man kunne ligefrem sige at verber som *pensare* bøjes i transitivitet.

---

4. Der er en sprogtypologisk forskel mellem sprog der blot har stammen som domæne, og sprog (ældere indoeuropæisk) der må siges at have roden som domæne, fordi stammer kan modificeres gennem temavokaler, infikser, suffikser, reduplikationsstavelser osv.

Heroverfor har vi 'nominativtypen', som vi her kalder transitivtypen slet og ret:

- (4) Intransitiv: *È bene pensare prima di agire*
 'Det er godt at tænke før man handler'
 V 3p.sg → x [x = A¹ for *pensare*]
 [A¹: Agentiv]

Transitiv: *Gli sposi pensavano le difficoltà del matrimonio*
 'Ægtefællerne tænkte over ægteskabets vanskeligheder'
 A¹ (Nom¹) V A² (Nom²)
 [Agentiv] [Affektum]

Transitiv: *Il governo pensò una nuova politica*
 'Regeringen udtænkte en ny politik'
 A¹ (Nom¹) V A² (Nom²)
 [Agentiv] [Effektum]

I transitivparadigmets åbne form er det et semantisk konstruktionsvalg alene om objektsargumentets semantiske roller får værdien Affektum eller Effektum; verbalstammen selv er igen neutral.

1.2. Konstruktion og valens

Med dette grundlag kan man spørge hvor valensbeskrivelsen bliver relevant, forstået som syntagmatisk specifikation i leksikon. Som konstruktionsvalg har vi nu set kausativ:

- (5) A¹(x) V
 A² V A¹(x)

og transitiv:

- (6) A¹(x) V
 A¹(x) V A²

Mange transitive verber er ikke neutrale over for A²'s semantiske rolle, men styrer enten Effektum eller Affektum. De konstrueres transitivt, men det semantiske rollevalg er betinget af styring, og dermed er der

tale om valens i vores snævrere forstand. Vi tager verberne *fuggire* 'flygte' og *fingere* 'foregive, forstille sig, opdigte' som eksempler.

- (7) **fuggire:** I *vt* undgå, flygte for
 II *vi* 1. flygte 2. (fig) løbe, forsvinde 3. (sport) foretage udbrud, forsøge udbrud. (Boysen og Strudsholm 1996: 257)

Et eksempel ville være (8):

- (8) Intransitiv: *Fuggì*
 'Han stak af'
- Transitiv: *Mi fuggì!* (Don Giovanni)
 'Han forlod mig'

Mere detaljeret opstillet:

- (9) Intransitiv: *I soldati di occupazione fuggirono*
 'Besættelsestropperne flygtede'
 A¹ (Nom¹) V
 [Agent]
- Transitiv: *I soldati di occupazione fuggirono i partigiani*
 'Besættelsestropperne flygtede for partisanerne'
 A¹ (Nom¹) V A² (Nom²)
 [Agent] [Affektum]

Verbet tager Affektum, men pointen er at det kun er denne specifikke rolle verbet skal markeres for: A² = Affektum. Herudover skal det kun markeres for konstruktionsparadigmet.

Derimod tager *fingere* A² = Effektum, igen som et stærkt styret træk ved dets transitive funktion.

- (10) Intransitiv: *Don Ottavio fingeva (sempre)*
 'Don Ottavio forstillede sig (altid)'
 A¹ (Nom¹) V
 [Agent]

Transitiv:	<i>I nemici</i>	<i>finsero</i>	<i>un attacco</i>
	'Fjenderne	fingerede	et angreb'
	A ¹ (Nom ¹)	V	A ² (Nom ²)
	[Agent]		[Effektum]

Verber der styrer Affektum, kan have Eksperient som semantisk subjektrolle. Denne variant findes kun når A² = Affektum.

- (11) Intransitiv: *Spera*   *bene*
 'Han håber   det bedste'
 V 3p.sg → x [x = A¹ for *sperare*]
 [A¹: Eksperient]

Transitiv:	<i>Noi autori</i>	<i>speriamo</i>	<i>un bel voto</i>
	'Vi forfattere	håber på	en god bedømmelse'
	A ¹ (Nom ¹)	V	A ² (Nom ²)
	[Eksperient]		[Affektum]

I den problemstilling vi behandler her, ligger grænsefladen mellem valens og konstruktion ved valget af A²'s semantiske rolle. Typen *pensare* er efter dette synspunkt ren konstruktion, fordi stammen kan kombinere med både Affektum og Effektum. Stammen i *fingere* tager derimod A² = Effektum, og stammen i *fuggire* tager A² = Affektum. Og denne forskel er et valensspørgsmål der må noteres eksplicit i leksikon.

De definerende træk ved Affektum og Effektum er forskellen mellem en referent der findes forud for udførelsen af verbalhandlingen, og en referent der ikke findes forud for udførelsen af verbalhandlingen, men som **kan opstå** som følge af den, jf. fig.1. Beskrivelsen af Effektum som et muligt faktum er nødvendig fordi der jo kan tages forbehold over for virkeliggørelsen gennem fx brug af imperfektumsformer der kan betegne atelisk betydning. Denne modsætning ligger ikke i den italienske konstruktion, men fx i verbalets morfologiske system, jf. modsætningen (12)-(13).

	V's denoterede handling	
	Før	Efter
Affektum	<i>Donna Elvira</i> findes	<i>Donna Elvira</i> findes
Effektum	<i>l'attacco finto</i> 'det fingerede angreb' findes ikke som en kendsgerning	<i>l'attacco finto</i> 'det fingerede angreb' kan være en kendsgerning

Fig. 1

Der skal således skelnes mellem de semantiske roller som de defineres af verbalstammerne, og som de konstrueres. De semantiske roller er konstruktionsroller i subjekterne i (5) og (6), men i (6) kan forskellen på Affektum og Effektum i A² være leksikalsk styret.

1.3. *Telicitet og perfektivitet*

Transitive konstruktioner kan specificeres for telicitet gennem tempusformer der også indgår i en aspektmodsætning. Eksempel (13) er markeret som en aktivitet, men (12) kan forstås som en handling (om aktivitet vs. handling, se Durst-Andersen og Herslund 1996ab).

- (12) *Il governo*   *pensò*   *una nuova politica*
 'Regeringen   udtænkte   en ny politik'
- (13) *Il governo*   *pensava*   *una nuova politica*
 'Regeringen   var ved at udtænke   en ny politik'

I dansk sker dette derimod gennem syntaktisk konstruktion. Danske verbalstammer er i stort tal neutrale over for telicitet, og telicitetsbetydning udtrykkes gennem syntaktisk konstruktion (transitiv vs. antipassiv konstruktion, se igen Durst-Andersen og Herslund 1996ab).

Den italienske transitivkonstruktion tager ikke stilling til telicitet, det klares fx gennem bøjning; men de mange, mange danske verber der er neutrale over for telicitet, må konstrueres

- (14) a.   *Lesse*   *un fumetto*
 b.   Hun/han læste   en tegneserie

- (15) a. *Leggeva un fumetto*
 b. Hun/han læste i en tegneserie

Betydningen af aorist (passato remoto) og imperfektum er den at imperfektum angiver aktivitet mens aorist er neutral eller umarkeret. Eksempel (14a) betyder således ikke nødvendigvis 'han læste en tegneserie til ende', men at 'der fandt en læsning sted med en tegneserie som genstand'. Derimod implicerer den danske pendant at 'tegneserien var læst', altså telisk betydning. Vi kan også sammenligne *bygge* med *costruire* og finder da igen at dansk løser med konstruktion hvad italiensk kan klare med bøjning. Den danske rent transitive konstruktion er således typisk telisk, hvad den italienske ikke er.

- (16) a. I Italien byggede man verdens første motorveje⁵
 b. I Berlin byggede tyskerne på en ny fascistisk metropol
- (17) a. In Italia costruirono le prime autostrade del mondo
 b. A Berlino i tedeschi costruivano una nuova metropoli fascista

2. Kausative konstruktioner og konstruktioner med specificerende objekt

I denne artikel er fokus som nævnt på de transitive konstruktionsparadigmer, og den kausative konstruktion (A) og en konstruktion med specificerende objekt (B) behandles ikke. De transitive verber behandles under blok C.

- A. Eksempler på kausative verber: *bruciare* 'brænde', *cominciare* 'begynde', *cambiare* 'ændre (sig), skifte', *fermare* 'standse', *gelare* 'fryse'.
- a. *La sua macchina non poteva fermare.*
 'Hans bil kunne ikke standse'
- b. *Non poteva fermare la sua macchina.*
 'Han kunne ikke standse sin bil'

---

5. Vi ser her bort fra inkorporering som mulighed for detransivering og ændring til aktivitetsbetydning.

- B. Eksempler på verber med specificerende objekt: *dormire* 'sove', *parlare* 'tale', *nuotare* 'svømme' (*nuotare il crawl* 'crawl'; *parlare inglese* 'tale engelsk'; *parlare turco/arabo/ostrogoto* 'tale sort').
- C. Eksempler på egentlige transitive simpleksverber: *fuggire* 'undgå, flygte', *fulminare* 'ramme med lynet, lyne', *lavorare* 'bearbejde, arbejde', *fingerare* 'foregive, forstille sig'.

Hertil kommer en gruppe transitive verber (D) der hører til en anden type der kan have ikke-realiseret A²: *bere* 'drikke', *mangiare* 'spise', *leggere* 'læse', *chiudere* 'lukke' og mange andre, i eksempler som *non leggere mai*, *mangia sempre* 'han læser aldrig, (men) han spiser altid'. Det er et velkendt fænomen, som valensgrammatikere ofte håndterer gennem begrebet fakultativitet. Efter vores mening er det vigtigt at fravær af A² også har indhold, nemlig aktivitetsbetydning, jf. Herslund 1996, der også tydeligt gør opmærksom på alternationens indholdsside. Der er tale om en paradigmatiske opposition, og i Nørgård-Sørensen, Heltoft og Schøsler (under udgivelse) behandles det som et paradigme for sig. Et eksempel kan være *covare* 'ruge på, udruge'

- (18) **covare** I *vt* 1. udruge, ruge, ruge på, ruge over (*også fig.*) 2. [...]
II *vi* [...] (fig) ulme, gære [...]

Aktivitetsbetydningen 'ruge' (udføre rugeaktivitet) er som man plejer, angivet som en variant af transitiv betydning, men vi kan rekonstruere paradigmevalgene således⁶:

- (19) Intransitiv: *La chioccia non vuole covare*
'rugehønen vil ikke ruge'
(A² = 0)

6. Dette eksempel har en parallel hos Jespersen, der under 'object of result' (1924:159-60) omtaler hvorledes det samme verbum i engelsk 'often takes both kinds of object without really changing its own signification', fx *hatch an egg* vs. *hatch a chicken*.

Transitiv:	<i>Depongono da 4 a 8 uova</i>		
	'De lægger fra 4 til 8 æg		
	<i>che</i>	<i>covano</i>	<i>per circa 22 giorni</i>
	som	de ruger på	i cirka 22 dage'
	A ² Rel.	V 3p.pl → x	
	[Affektum]	[x = Agent]	

Transitiv:	<i>La chioccia</i>	<i>cova</i>	<i>i pulcini</i>
	'Hønen	udruger	kyllingerne'
	A ¹ (Nom ¹)		A ² (Nom ²)
	[Agent]		[Effektum]

Vi behandler ikke denne type nøjere, men gør blot opmærksom på at den er paradigmatiske organiseret på en lidt anden måde end typen C.

3. Transitivtypen C, det egentlige transitive konstruktionsparadigme

Den egentlige transitive konstruktion består af et prædikat med to argumenter A¹ og A², hvor A² betegner en separat referent der evt. beskrives med en specifik semantisk rolle. Italiensk har i langt større omfang end dansk dette forhold paradigmatiseret gennem konstruktion.

Vi mener der kan skelnes mellem tre hovedtyper, C1, C2 og C3, eksemplificeret i det følgende. Der suppleres med resultater fra italienske frekvenslister (Cresti & Moneglia 2005:105), se appendiks.

C1: Verber der kan indgå i konstruktionsparadigmet for C, men med den valensrestriktion at verbalstammen kun kan tage A² = Affektum.

(20) *aspettare*

(T) *aspettare il treno* 'vente på toget'

(I) *è meglio aspettare prima di giudicare* 'det er bedre at vente før man dømmer'

(21) *capire*

(T) capire una poesia 'forstå et digt'

(I) capire al volo 'fatte hurtigt'

(22) *giocare*

(T) quelli ti giocano facilmente 'de der narrer dig nemt'

(I) i bambini stanno giocando 'børnene leger'

(23) *lavorare*

(Ta) lavorare il terreno 'dyrke/opdyrke jorden'

(I) lavora sempre 'han arbejder altid'

(24) *servire*

(T) servire i clienti 'betjene kundene'

(I) servire come cameriere 'arbejde som tjener'

Adskillige C1 har Eksperient og ikke Agent, fx:

(25) *sperare*

(T) sperare un bel voto 'håbe på en god karakter'

(I) spera bene! 'han håber det bedste!'

(26) *vivere*

(T) vivere le gioie dell'amore 'opleve kærlighedens glæder'

(I) vive ancora il padrone 'chefen lever endnu'

Og med en markeret og relativt sjælden betydning i intransitiv:

(27) *conoscere*

(T) conoscere cinque lingue straniere 'beherske/kunne fem fremmedsprog'

(I) è grave ma conosce 'han er alvorligt syg, men ved bevidsthed'

Til gruppen C1 hører en gruppe bevægelsesverber, nemlig fx: *salire* 'gå op, bestige', *saltare* 'springe', 'springe over', *scendere* 'gå nedad, gå ned fra', *navigare* 'sejle, besejle', *viaggiare* 'rejse, rejse rundt i'. Her gengives de transitive konstruktioner.

- (28) a. *I pellegrini inginocchiati salirono le scale*
 'Pilgrimmene kravlede på knæ op ad trapperne'
 b. *Saltavi il pranzo ogni giorno?*
 'Sprang du frokosten over hver dag?'
 c. *Scese velocemente la montagna*
 'Han gik hurtigt ned ad bjerget'
 d. *I greci navigavano il Mediterraneo prima dei romani*
 'Grækerne besejlede Middelhavet før romerne'
 e. *Abbiamo viaggiato l'Umbria per due mesi*
 'Vi rejste rundt i Umbrien i to måneder'

og disse verber foreligger også både med transitiv og intransitiv konstruktion:

(29) a.	navigare	navigare
	besejle	sejle
b.	viaggiare	viaggiare
	gennemrejse	rejse
(30) a.	salire qc.	salire
	gå op ad noget	gå op(ad)
b.	scendere qc.	scendere
	gå ned ad/fra noget	gå ned(ad)

C2: Verber der kan indgå i konstruktionsparadigmet for C, men med den valensrestriktion at verbalstammen kun kan tage A² = Effektum.

(31) *scrivere*

- (T) scrivere una lettera 'skrive et brev'
 (I) scrivere a mano 'skrive i hånden'

(32) *ingere*

- (T) ingere un attacco 'foregive et angreb'
 (I) sai ingere molto bene 'du er god til at forstille dig'

(33) *rispondere*

- (T) rispondere due parole 'svare med to ord'
 (I) rispondere prestissimo 'svare meget hurtigt'

C3: Verber der indgår rent i konstruktionsparadigmet for C, dvs. at de både kan konstrueres med A² = Affektum og A³ = Effektum.

(34) *decidere*

(Ta) decidere una lite 'afgøre en strid'

(Tb) decidere la politica 'fastlægge politikken'

(I) è sempre lui a decidere '(det) er altid ham der bestemmer'

(35) *fare*

(Ta) fare il letto 'rede sengen'

(Tb) fare un altro testamento 'skrive et nyt testamente'

(I) fare male 'gøre ondt'

(36) *pensare*

(Ta) pensare una cosa 'tænke på en ting'

(Tb) pensare una risposta 'udtænke et svar'

(I) l'uomo è un essere che pensa 'mennesket er et væsen der tænker'

(37) *tenere*

(Ta) tenere una fortezza 'forsvare en fæstning'

(Tb) tenere una conferenza 'afholde en konference'

(I) Mario ha tenuto bene 'Mario holdt godt ud'

(38) *vedere*

(Ta) vedere un film 'se en film'

(Tb) vedere un futuro glorioso 'forestille sig en glørværdig fremtid'

(I) vedere senza occhiali 'se uden briller'

Der er et særligt problem omkring typen *mettere*, hvis intransitiver ofte er metaforiske⁷ dannelser:

(39) *mettere*

(Ta) mettere le mani in tasca 'stikke hænderne i lommen'

(Tb) mettere il telefono 'installere telefon'

(I) il fiume mette nel Po 'floden udmunder i Po'

7. Metaforisk udfyldning af 'ledige' pladser i paradigmerne synes at være almindeligt i italiensk, jf. *covare* 'ruge' ovenfor, hvis intransitive metaforiske betydning er 'ulme, gøre': *La passione e l'ira covavano* 'lidenskab og vreden ulmede'.

Tilsvarende ved verber af andre klasser end C3 som *prendere*, (C1), *portare* (C1), *dare* o.a.: *Il fuoco ha preso* 'ilden fik fat'; *questo vicolo porta in Piazza Garibaldi* 'denne smøge fører til Piazza Garibaldi'; *il balcone dà al sud* 'balkonen vender mod syd'.

Det er en interessant problemstilling i hvilket omfang verberne i klasserne C1, C2 og C3 har flyttet sig historisk. Verbet *lavorare* (vt 'forarbejde, bearbejde'; vi 'arbejde, slide i det') er i moderne italiensk et Affektum-verbum (jf. Strudsholm og Boisen 1996, *Lo Zingarelli* 1999). Betydningen er klart Affektum i udtryk som *lavorare il terreno*, og udtryk som *lavorare la pasta* kan formentlig også forstås som Affektum. For artiklens tema er det interessant at verbet synes at have tabt Effektum-anvendelsen, jf. at det i ældre italiensk har haft betydningen 'fremstille': *lavorare abiti* 'fremstille klæder', *lavorare mobili* 'lave møbler'. I moderne italiensk findes markerede rester som *lavorare a maglia un maglione* 'strikke en sweater'. *Lavorare* har altså ændret sig fra C3 til C1.

4. Konstruktionens paradigmatik

De eksempler vi har gennemgået, viser at man ikke blot kan beskrive transitivitet som en relation mellem en Agent-referent og en Patient-referent. Hvis man forsøger at udnævne Patient til overbegræbet for de to roller, får man et problem med den semantiske præcisering, for Affektum og Effektum synes at være komplementære, og Affektum svarer godt til det klassiske begreb Patiens. Et stort antal verber er neutrale, og konstruktionen kan derfor ikke beskrives med Agent-Patient, men dens semantiske grænser må ligge mere abstrakt. Problemet kan ikke løses ved at vi udnævner Agent-Patient eller Agent-Affektum til den prototypiske relation og Agent-Effektum til en mere perifer – jf. som modsætning Hopper og Thompson (1980), en klassisk artikel fra den amerikanske funktionalisme – for pointen er netop at konstruktionen kan dannes uden at der stilles krav om denne specifikation på udtrykssiden, dvs. der findes verber af typen C3 som er neutrale over for forskellen mellem Affektum og Effektum – og C3 er i øvrigt rimelig fyldigt repræsenteret. Konstruktionens semantiske grænse skal således formuleres uafhængigt af denne forskel, jf. formuleringen af dens ramme i figur 2. Anderledes udtrykt er de to roller Affektum og Effektum enten i fri variation (C3),

eller de er bundne varianter med henholdsvis verbalklasse C1 og C2 som betingelse.

Vi forsøger at formulere paradigmet tentativt med figur 2, svarende til dem der benyttes i Nørgård-Sørensen, Heltoft og Schøsler (under udgivelse). Vi har medtaget den detalje at A^1 ('subjektargumentet') kan beskrive referenten som Eksperient. Uden at vi i øvrigt vil eller kan gå videre med dette, så er forholdet velkendt fra mange sprog: perceptionsverber behandles analogt med handlingsverber, og det transitive konstruktionsmønster insisterer altså end ikke på at A^1 skal betegne Agent. I vores diskussion er det vigtigste at det ser ud til at muligheden for Eksperient går sammen med Affektum, mens Effektum skal kombineres med Agent.

Man kan godt finde eksempler på verber af typen C3 også i dansk, men vores beskrivelse peger netop på muligheden for at formulere og teste empiriske hypoteser om forskellen på italiensk og dansk, fx at italiensk transitivitet omfatter paradigmet figur 2 med mange verber der konstrueres således, formentlig langt flere end i dansk.

Domæne: $V + A^1$		
Semantisk ramme: aktivitet eller handling der kan udsiges om en human entitet eller specificeres som relation mellem denne humane entitet og yderligere en entitet.		
udtryk	A^1 's indhold	A^2 's indhold
Nominal ¹	A_x Agent/Eksperient	X
Nominal ¹ + Nominal ²	A_x Agent/Eksperient el. Agent	A_y Affektum el. Effektum

Figur 2. Det transitive paradigme i italiensk⁸.

8. Variablerne x og y angiver referenterne, de løftede tal af typen A^n angiver argumenterne.

Paradigmet er sprogspecifikt ved at åbne for variation mellem Affektum og Effektum og endvidere ved at dets ramme ikke omfatter telicitet, i modsætning til dansk.

5. Konklusion

Bag hele analysen ligger det synspunkt at den paradigmatiske dimension er forsømt i den syntaktiske teori, og at dette også viser sig i valensbaserede teorier. Disse kommer – med Herslund og Sørensens teori som det prominente eksempel – nærmest til den paradigmatiske dimension i beskrivelsen af systematiske valensalternationer som transitiv-applikativ, transitiv-antipassiv, transitiv-intransitiv, ergativ-inergativ (Herslund 1996). Men vi mener man kan og skal gå et skridt videre og beskrive disse alternationer som konstruktionsparadigmer, med morfologiens bøjningsparadigmer som model. På denne måde får man et billede af grænsefladen mellem leksikon og konstruktionssyntaks der viser forholdet mellem leksikalske og grammatiske parametre tydeligt.

Gevinsten kan opsummeres således:

1. En beskrivelsesøkonomisk: Store informationsmængder flyttes systematisk over i konstruktionssyntaksen.
2. En præcisering af hvad der er grammatikaliseringstræk og leksikaliseringsstræk
  - (a) Grammatikaliseringstrækket er organisation i lukkede paradigmer der kan indeholde betydningstræk der ikke kan siges at være tilskrevet af verbalstammerne (fx forskellen mellem dansk og italiensk transitivitet).
  - (b) Den leksikalske 'rest' er begrænsningerne af det paradigmatiske valg til bestemte prædikatsgrupper. Vi udtrykker det sådan at prædikaterne skal passe til eller være kompatible med konstruktionsparadigmernes ramme.

Fuldstændig grammatikalisering foreligger i den situation hvor et bestemt konstruktionsparadigme er foreneligt med alle verbalstammer og altså er globalt. Herslund (1996) peger på det danske paradigme for transitiv-antipassiv som et eksempel der nærmer sig grammatikalisering hvad angår præpositionen *på* i antipassiv.

Historien slutter ikke her, kun fortællingen. Men dens fortsættelse vil være en egentlig dokumentation af at konstruktionsparadigmer kan indeholde betydningsmodsætninger der ikke kan forstås som bestemt af verbalstammerne og dermed ikke er en del af verbets komplementer (*Ergänzungen*). Den er forhåbentlig på vej.⁹

Appendiks: verballister

De 100 hyppigste verber fra tre frekvenslister (Cresti & Moneglia 2005:105) giver en liste på i alt 152 verber, heraf 80 der er neutrale over for transitiv/intransitiv anvendelse.

Vi opfører eksempler fra denne frekvensliste, samtidig med at vi supplerer disse verber med andre eksempler hvis frekvens er lavere.

C1 (A² = Affektum)

Sikre eksempler fra listen:

dimostrare 'vise, demonstrere', *discutere* 'diskutere', *guardare* 'betragte, se på', *perdere* 'miste, tabe', *studiare* 'studere, læse', *telefonare* 'indtelefonere'.

Supplerende: *cacciare* 'jage', *calciare* 'sparke', *cedere* 'vige', *comandare* 'kommandere', *condurre* 'føre', *correre* 'løbe', *dominare* 'dominere', *elemosinare* 'tigge', *esercitare* 'øve, udøve', *giocare* 'lege, spille', *lavorare* 'arbejde, udarbejde, forarbejde', *lesinare* 'spare', *manovrere* 'manøvrere', *mollare* 'løsne, give efter', *navigare* 'sejle, navigere', *operare* 'operere', *salire* 'bestige, gå op', *saltare* 'springe over, springe', *sbarcare* 'losse, gå fra borde', *scendere* 'gå ned ad, gå ned', *spingere* 'skubbe, presse', *vegliare* 'våge hos, være vågen', *viaggiare* 'berejse, rejse', *vomitare* 'kaste op'.

C2 (A² = Effektum)

Sikre eksempler fra listen: *rispondere* 'svare', *scrivere* 'skrive'

Supplerende: *fungere* 'foregive', *finire* 'slutte, afslutte', *gridare* 'råbe, skribe', *macchinare* 'udtænke', *urlare* 'råbe højt, skråle'.

9. En sådan argumentation kan man finde i Heltoft (2010), hvor der opstilles et scenario for den semantiske udvikling af konstruktion med indirekte objekt i dansk og dens konsekvenser for det frie indirekte objekts distribution.

C3 (A² konstrueres):

Eksempler fra listen: *decidere* 'beslutte', *fare* 'gøre', *pensare* 'tænke', *tenere* 'holde, holde ud', *vedere* 'se'; *mettere* 'lægge, stille'.

Supplerende: *calcolare* 'beregne, regne', *cannoneggiare* 'skyde med kanoner', *combinare* 'kombinere', *evangelizzare* 'forkynde evangeliet', *figurare* 'foregive, forekomme', *fischiare* 'fløjte ad, fløjte', *fulminare* 'ramme med lynet, lyne', *martellare* 'hamre', *muovere* 'bevæge', *scavare* 'grave'.

Henvisninger

- Andorno, C. (2003). *La grammatica italiana*. Milano: Mondadori.
- Bach, S. & J. Schmitt Jensen (1990). *Større italiensk grammatik*. København: Munksgaard.
- Boysen, G. & E. Strudsholm (1996). *Italiensk-dansk ordbog*. København: Munksgaard.
- Comrie, B. (1978). Ergativity, i W.P. Lehmann (red.), *Syntactic Typology*, Austin og London: University of Texas Press, 329-394.
- Cresti, E. & M. Moneglia (2005). *C-ORAL-ROM. Integrated Reference Corpora for Spoken Romance Languages*. Amsterdam og Philadelphia: John Benjamins.
- Dardano, M. (2005). *Nuovo manualetto di linguistica italiana*. Bologna: Zanichelli.
- Dardano, M. & P. Trifone (1985). *La lingua italiana*. Bologna: Zanichelli.
- Dixon, R.M.W. (1992). Ergativity, *Language* 55, 59-138.
- Durst-Andersen, P. & M. Herslund (1996a). The syntax of Danish verbs: Lexical and syntactic transitivity, i E. Engberg-Pedersen, et al. (red.) *Content, Expression and Structure. Studies in Danish Functional Grammar*, Amsterdam: John Benjamins, 65-102.
- Durst-Andersen, P. & M. Herslund (1996b). Prepositional objects in Danish, i L. Heltoft & H. Haberland (red.) *Papers from the Thirteenth Scandinavian Conference of Linguistics*, Roskilde: Roskilde Universitet, Institut for Kultur og Identitet (tidl. Institut for Sprog og Kultur), 93-108.
- Engberg-Pedersen, E., et al. (red.). (1996). Content, expression, and structure, *Studies in Danish functional grammar*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company

- Engberg-Pedersen, E. (red.). (2005). *Dansk Funktionel Lingvistik: En helhedsforståelse af forholdet mellem sprogstruktur, sprogbrug og kognition*. København og Roskilde: Københavns Universitet, Handelshøjskolen i København, Roskilde Universitetscenter.
- Halliday, M.A.K. (1985). *An Introduction to Functional Grammar*. London: Arnold.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2010). *Grammatik over det Danske Sprog 1-3*. Det Danske Sprog og Litteraturselskab. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Heltoft, L. (2010). Paradigmatic structure in a usage based theory of grammaticalisation, i K. Boye & E. Engberg-Pedersen (red.), *Language Usage and Language Structure*. Berlin: Mouton de Gruyter, 145-166.
- Herslund, M. (1992). Valens og grammatiske relationer., i P. Durst-Andersen & J. Nørgård-Sørensen (red.), *Ny Forskning i Grammatik 2*. Odense: Odense Universitetsforlag, 48-72.
- Herslund, M. (1996). Syntaktiske alternationer og funktionelle kategorier, i L. Falster Jakobsen & G. Skytte (red.), *Ny Forskning i Grammatik 4*. Odense: Odense Universitetsforlag, 49-70.
- Herslund, M. & F. Sørensen (1994). A valence based theory of grammatical relations, i E. Engberg-Pedersen, L. Falster Jakobsen & Lone Schack Rasmussen (red.), *Function and Expression in Functional Grammar*. Berlin og New York: Mouton de Gruyter, 81-95.
- Hopper, P. & S.A. Thompson (1980). Transitivity in grammar and discourse, *Language* 56, 251-99.
- Hopper, P. (1998). Emergent grammar, i M. Tomasello (red.), *The New Psychology of Language. Cognitive and Functional Approaches to Language Structure*, Mahwah N.J. og London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 155-176.
- Jespersen, O. (1924). *The Philosophy of Grammar*. London: Allen & Unwin.
- Lyons, J. (1968). *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press
- Nørgård-Sørensen, J., L. Heltoft & Lene Schøsler (under udgivelse). *Connecting Grammaticalisation. The Role of Paradigmatic Structure*. Amsterdam og Philadelphia: John Benjamins.
- Patota, G. (2006). *Grammatica di riferimento dell'italiano contemporaneo*. Novara: Garzanti Linguistica.

- Sabatini, F. & V. Coletti (2006). *Il Sabatini Coletti. Dizionario della lingua italiana*. Milano: Rizzoli Larousse.
- Zingarelli, N. (1999). *Lo Zingarelli. Vocabolario della lingua italiana*. 12. udgave. Bologna: Zanichelli.

